

УДК 373.5.015.31:376-056.26](477.82-25)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-1.39>

І. Р. Субашкевич

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи
Львівського національного університету імені Івана Франка

М. В. Стецюк

магістр факультету педагогічної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Публікація присвячена вивченню стану та перспектив використання в інклюзивному просторі казкотерапії як арттерапевтичної техніки. У статті проаналізовано особливості використання арттерапевтичних технік, зокрема, казкотерапії; виявлено рівень зацікавленості спеціальних педагогів у знаннях казкотерапії порівняно з іншими арттерапевтичними техніками; встановлено рівень знань казкотерапії в осіб, які працюють в інклюзивній освіті; запропоновано шляхи популяризації казкотерапії в інклюзивному просторі загальноосвітніх шкіл. Психотерапевтична казка розглядається у статті як особлива авторська розповідь, яка відповідає оптимальному ходу природного психічного розвитку дітей через розвиток самосвідомості, впливаючи на їх особистісний розвиток та усвідомлення їх особливостей. Підкреслюється, що нині немає окремих досліджень щодо особливостей використання казкотерапії в інклюзивному просторі загальноосвітніх шкіл. Стаття базується на результатах дослідження, проведеного авторами публікації методом онлайн-опитування серед спеціалістів у сфері інклюзивної освіти.

Результати опитування демонструють досить високий рівень знань педагогами арттерапевтичних технік та їх широке використання в інклюзивному просторі. Серед арттерапевтичних технік досить високий рівень популярності має казкотерапія, обізнаність в якій демонструє значна частка тих, хто працює в інклюзивній освіті. Підкреслюється особлива важливість використання казкотерапії в молодшій школі. Звертається увага на наявність певних стереотипів у розумінні арттерапії як сфери діяльності виключно арттерапевтів та пропонується пояснення цьому на основі порівняння особливостей зарубіжного та вітчизняного досвіду навчання арттерапії. Підкреслюється необхідність у змінах у підході до популяризації практик використання арттерапевтичних технік в інклюзивному просторі. Пропонуються шляхи популяризації казкотерапії, зокрема, обґрунтовується потреба включити до програм підвищення кваліфікації спеціальних педагогів вивчення цієї арттехніки та підкреслюється бажаність проведення занять із її вивчення для вчителів та їх асистентів у рамках методичних семінарів.

Ключові слова: інклюзивний простір, інклюзивна освіта, арттерапевтичні техніки, казкотерапія, спеціальні педагоги.

Постановка проблеми. Сучасний педагогічний процес перебуває в постійному розвитку. З'являються нові підходи та форми навчання, активно здійснюються міжпредметні зв'язки між різними галузями знань. Зокрема, в останнє десятиліття активізувався новий комплексний напрям діяльності – арттерапія, який базується на засадах мистецтва, психології та педагогіки та включає в себе різні техніки, зокрема, казкотерапію. Особливо це стає актуальним в інклюзивному просторі загальноосвітніх шкіл.

Терапевтична казка відрізняється від звичайної тим, що вона створюється з урахуванням особливостей дитини, з якою працює психолог, спеціальний педагог. Її не можна ототожнювати зі «звичайною» казкою і тим більше вважати казкотерапією читання вголос казки і її подальше обговорення [10]. З психологічної точки зору, казка постає як певна історія з нереальними подіями, яка допомагає цілеспрямовано впливати на емо-

ційно-вольову, соціально-комунікативну та інші сфери. У такому контексті казка використовується для посилення інтеграції особистості, її розвитку, а отже, для вдосконалення її взаємодії з соціумом [8, с. 41–42]. Такі властивості терапевтичної казки використовують у практиці інклюзивної освіти задля покращення адаптації дітей з урахуванням їх фізичних, інтелектуальних, психічних чи інших особливостей [3].

Зазвичай казкотерапія здійснюється під керівництвом спеціального психолога, який постає як модератор в індивідуальній освітній траєкторії дитини з особливими освітніми потребами [6]. Казкотерапію можуть здійснювати й інші суб'єкти спеціальної освіти, зокрема, вчителі в класах з інклюзивним складником та їх асистенти, які працюють в інклюзивному загальноосвітньому середовищі шкіл. Однак досягти позитивного результату використання цієї арттехніки можна лише тоді,

коли є відповідні знання, уміння та навички. На жаль, у педагогічних навчальних закладах майбутнім спеціальним педагогам дають лише базові знання арттерапії, без поглиблення знань із тієї чи іншої арттехніки. З іншого боку, нині є багато можливостей покращити свої знання арттерапії за допомогою різних форм навчання (курси, тренінги тощо). Для організації такого навчання потрібно мати інформацію щодо реального стану використання арттехнік, зокрема, казкотерапії, в інклюзивному просторі та знати очікування осіб, які працюють в інклюзивній освіті, з цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психотехнічний етап розвитку казкотерапії, який привів до включення її у список офіційних інструментів психології, пов'язують із працями Д. Ельконіна та Л. Виготського. Пізніше окремі питання казкотерапії розглядали в роботах Т. Зінкевич-Євстігнєєва, Л. Короткова, Є. Васильєва, Р. Ткач. Вивченням казки та її можливостей у корекційній діяльності з дітьми, зокрема, в налагодженні їх комунікативних здібностей, займалися Т. Вохмяніна, І. Мойсеєнкова, М. Осоріна, Н. Пезешкіан, О. Петрова, Д. Соколов, розглядаючи казкотерапію як «інструмент передачі досвіду, як інструмент розвитку, як інструмент формування «життєвого сценарію» [5]. Серед українських дослідників, які працюють в інклюзивному просторі, виділимо Н. Єфіменко. У своїх публікаціях він приділяє велику увагу використанню так званої фізкультурної казки та розглядає перспективи її використання в педагогічних практиках.

На жаль, нині ми не маємо окремих досліджень, які б дали розгорнуту відповідь на запитання, чи справді доцільно використовувати казкотерапію в інклюзивному просторі загальноосвітніх шкіл, а чи активізація її використання – це лише данина «моді». Також ми не маємо в розпорядженні

комплексних даних щодо знань, умінь та навичок сучасних спеціальних педагогів із проведення занять із казкотерапією, не знаємо їх побажань і очікувань щодо набуття ними відповідних кваліфікацій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в рамках інклюзивного навчання.

Мета статті полягає у вивченні стану та можливих перспектив використання в інклюзивному просторі школи казкотерапії як арттерапевтичної техніки. Зокрема, варто дізнатися, чи використовуються арттерапевтичні техніки в інклюзивному просторі школи і як часто, виявити різновиди арттерапевтичної техніки, в яких освітяни зацікавлені найбільше, встановити, яким є рівень знань у працівників загальноосвітніх шкіл стосовно арттерапевтичних технік за різновидом «казкотерапія».

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети публікації та вирішення її завдань ми використали окремі результати онлайн-опитування на тему: «Використання арттерапевтичних технік в інклюзивному просторі школи». Дослідження проведено в червні 2020 р. із використанням гугл-платформи. В опитуванні взяли участь працівники шкіл, які мають досвід роботи в інклюзивній освіті. З них 50% було опитано в професійних групах у мережі Facebook («Асистенти вчителя», «Інклюзія. Допомога вчителю», «Інклюзія. Львів», «Inclusion without borders/Інклюзія без кордонів»), учасниками яких є спеціалісти у сфері інклюзивної освіти; 50% респондентів було опитано безпосередньо через запит до дирекції загальноосвітніх шкіл, де навчаються діти з особливими освітніми потребами.

Як показали результати опитування, більшість респондентів використовують у роботі арттерапевтичні техніки, при чому 12,5% з них використовують їх дуже часто, 40% – активно, а ще 40% використовують їх час від часу (рис. 1).

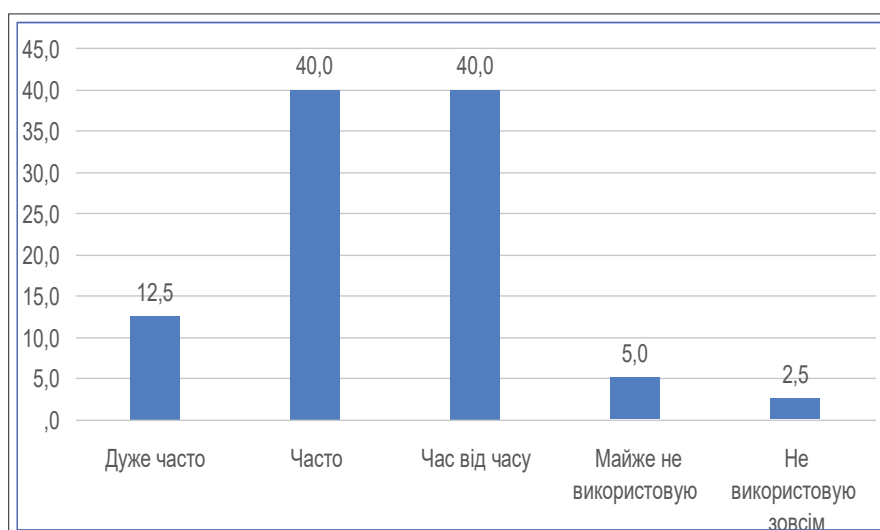

Рис. 1. Частота використання арттерапевтичних технік в інклюзивному просторі ЗОШ (у %)

Такий високий рівень використання арттерапевтичних технік респондентами вказує на те, що педагогічні працівники, які працюють у сфері інклюзивної освіти в загальноосвітніх школах, намагаються активно використовувати корекційний потенціал арттехнік у своїй роботі. Вони шукають різноманітні дієві форми здійснення корекційного впливу на своїх вихованців, усвідомлюючи необхідність «створювати відповідний позитивний емоційний фон, який забезпечить їм приплив фізичної та психічної енергії» [8, с. 6], а отже, максимально високий рівень ефективності навчально-виховного процесу. Разом із тим є певна, хоча й невелика частка респондентів (трохи більше 7%), які не використовують або майже не використовують арттерапевтичні техніки в роботі (рис. 1). З яких причин?

Як показало опитування, ті респонденти, які не використовують або ж використовують вкрай мало арттерапевтичні техніки (рис. 2), роблять це не тому, що оцінюють їх як малоефективні, а тому, що вважають арттерапію лише справою сертифікованих арттерапевтів (55%) або не володіють техніками арттерапії (40%).

Що стосується точки зору респондентів про бажаність проведення арттерапевтичних занять сертифікованими спеціалістами (психотерапевтами), то можна пояснити це тим, що у т.зв. пострадянському освітньому просторі, зокрема, в Україні, саме така позиція була сформована на початках розвитку арттерапії і досі залишається актуальною. При цьому інші спеціалісти, зокрема, спеціальні педагоги, вивчають арттерапію та її окремі різновиди несистематично. На жаль, це не сприяє її розвитку, адже «в цьому випадку навряд чи можна говорити про глибоке

оволодіння методологією і навичками арттерапевтичної роботи» [9, с. 37]. Водночас за кордоном арттерапію викладають у педагогічних вишах, на художньо-графічних факультетах, зокрема, в Польщі, в Академії Спеціальної Педагогіки ім. Марії Гжегожевської [1], а також у мистецьких навчальних закладах, таких як Школа мистецтв Дрездена в Німеччині, Університет образотворчого мистецтва Хельсінкі у Фінляндії та інших [9, с. 316–359]. А ось ситуація, коли частина (нехай і незначна) респондентів із досвідом роботи в інклюзивному просторі не використовує терапевтичний та діагностичний потенціал арттехнік у своїй роботі через те, що не володіє ними, потребує уточнення. Зокрема, в контексті завдань цієї статті для нас були цікавими відповіді респондентів на два запитання: 1) «У знаннях яких різновидів арттерапевтичної техніки Ви зацікавлені найбільше?»; 2) «Яким є Ваш рівень знань арттерапевтичних технік за таким різновидом, як казкотерапія?»

Опитування показало (рис. 3), що найбільше зацікавлені респонденти (22,1%) в освоєнні пісочної терапії, роботі з пластичними матеріалами (19,5%) та зображувальній терапії (16,9%). Підкреслимо, що в цьому разі респонденти могли обирати до двох варіантів із запропонованих для них відповідей, тому загальна сума відповідей перевищує 100%.

Що стосується зацікавленості респондентів у знаннях з інших арттерапевтичних технік, то вона нижча. Зокрема, у вивченні арттехніки казкотерапії зацікавлені 13% опитаних. Втім, як показують інші результати дослідження, це навряд чи свідчить про те, що казкотерапія має

Рис. 2. Причини невикористання технік арттерапії в інклюзивному просторі ЗОШ (%)

Рис. 3. Рівень зацікавленості освітян у знаннях з окремих різновидів арттерапевтичних технік (%)

низьку популярність в інклюзивному просторі. Так, на наше прохання оцінити свій рівень знань арттерапевтичних технік за різновидом «казкотерапія» лише 20% респондентів визнали свій рівень низьким. Натомість більшість респондентів мають хороші знання з казкотерапії, а отже, можуть активно її використовувати в педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (рис. 4).

Найактивнішими тут мають бути ті спеціальні педагоги та психологи, які працюють у молодших класах. Адже саме молодші «особливі» діти потребують суттєвої допомоги у формуванні «Я-концепції» як «сукупності уявлень людини про себе саму, що включає як інтелектуальні знання про власне тіло, зовнішність, почуття, вміння чи риси характеру, так і їх емоційну самооцінку» [2, с. 35]. І саме казка, яка, за Е. Фромом, дає змогу «дивуватися і пізнавати» через усвідомлення свого досвіду [7, с. 808], може допомогти їм у цьому. Психотерапевтична казка при цьому постає як особлива авторська історія, яка відповідає оптимальному ходу природного психічного розвитку дітей через розви-

ток самосвідомості, впливаючи на їх особистісний розвиток та усвідомлення власних особливостей [4]. І це дуже важливо для дітей, які навчаються за інклюзивними програмами.

Висновки і пропозиції. Арттерапевтичні техніки досить активно використовуються в інклюзивному просторі ЗОШ. Разом із тим частина спеціальних педагогів не володіє ними достатньою мірою, вважаючи арттерапію справою психотерапевтів. Це дещо знижує потенціал арттерапевтичних технік у допомозі дітям з особливими освітніми потребами. Такий стан потребує змін. Зокрема, з огляду на потенційний позитивний вплив терапевтичної казки на формування «Я-концепції», популярність казкотерапії серед тих, хто працює в інклюзивній освіті, та їх досить хорошу в ній обізнаність, актуальним є заохочення спеціальних педагогів, які працюють із молодшими дітьми, до використання казкотерапії. Також доцільно включати вивчення казкотерапії в програми підвищення кваліфікації спеціальних педагогів та заохочувати проведення занять із вивчення цієї арттехніки для вчителів та їх асистентів у рамках методичних семінарів.

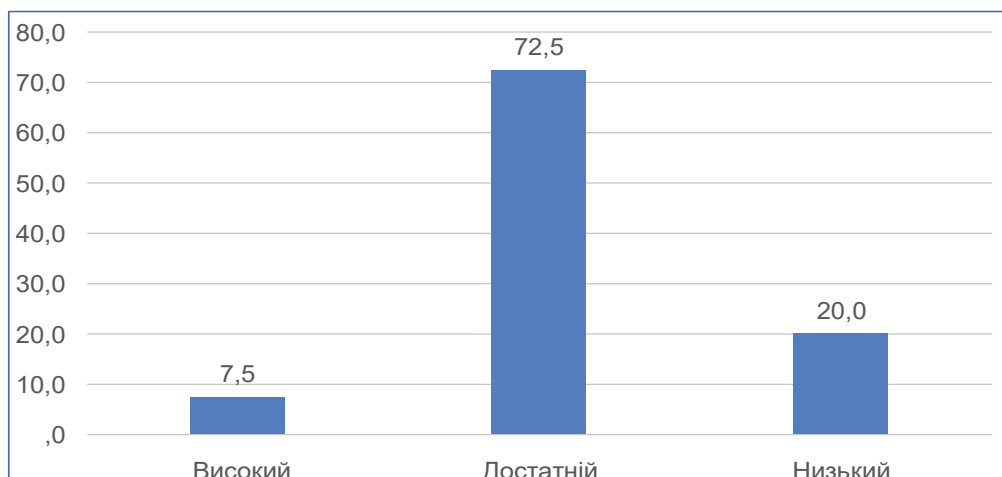

Рис. 4. Рівень знань освітян арттерапевтичних технік за різновидом «казкотерапія» (%)

Список використаної літератури:

1. Академія Спеціальної Педагогіки ім. Марії Гжегожевської. URL: <https://mojaedukacja.com/universytety/wnz/akademia-pedagogiki-specjalnej-im-marii-grzegorzewskiej>.
2. Стельмах С.С. Зцілюючи рани. Психолого-педагогічний супровід дітей трудових мігрантів : навчально-методичний посібник у 2-х частинах. Львів : Свічадо, 2014. 452 с.
3. Інклюзія в школах – це включення без винятку. URL: <https://elizlabs.com.ua/ua/produkti/inkluziya>.
4. Лисенко Л.Г. Арттерапія: історія та перспективи. URL: http://library.zu.edu.ua/doc/art_terapija.pdf.
5. Мойсеєнкова І.Ю. Казкотерапія як один із засобів корекційно-розвиваючої роботи з дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. URL: https://conf.zippo.net.ua/?p=219&fbclid=IwAR3V2csRkrveecCR_bPX1NCyr0PORaiQRazt9dEle6AJI5wN4gz7uw44dCo.
6. Скрипка К. Створення інноваційного інклюзивного освітнього простору в межах реалізації соціального проекту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 4. С. 329–339.
7. Яцюрик А.О. Вивчення феномена креативності в зарубіжній психології. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 20. С. 807–818.
8. Ефименко Н.Н. Театралізація фізического виховання дошкільників (драматизація як розширення ігрового методу фізического розвитку дітей): учебно-методическое пособие. Вінниця : ТОВ «Нилан-ЛТД», 2016. 186 с.
9. Копытин Н.И. Теория и практика арттерапии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 368 с.
10. Vachkov I.V. Fairytale therapy today: determining its boundaries and content. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 233, October 2016. 382–386. DOI: 10.1016/j.sbspro.2016.10.163

Subashkevych I., Stetsiuk M. State and trends of using fairy tale therapy in an inclusive space of secondary schools

The publication is devoted to the study of the existing state and trends of using fairy tale therapy as an art-therapeutic technique in an inclusive space. The article analyzes the peculiarities of using art-therapeutic techniques, in particular, fairy tale therapy; the level of interest of special education teachers in the knowledge of fairy tale therapy in comparison with other art-therapeutic techniques is revealed; the level of knowledge of fairy tale therapy among people working in inclusive education is established; the ways of popularization of fairy tale therapy are proposed in an inclusive space of secondary schools. The psychotherapeutic fairy tale is considered in the article as a special author's story, which corresponds to the optimal course of natural mental development of children through the development of self-awareness, influencing their personal development and awareness of their features. The lack of separate research on the peculiarities of the use of fairy tale therapy in the inclusive space of secondary schools is emphasized. The article is based on the results of a study conducted by the authors of the publication by the online survey among specialists in the field of inclusive education.

The survey results demonstrate a fairly high level of knowledge of art-therapeutic techniques among teachers and their wide use in an inclusive space. Among art-therapeutic techniques, fairy tale therapy is quite popular, and awareness of it is demonstrated by a large proportion of those who work in inclusive education. The exceptional importance of the use of fairy tale therapy in primary schools is emphasized. Attention is drawn to the presence of certain stereotypes in the understanding of art therapy as a field of activity exclusively of art therapists, and the explanation of this is offered on the basis of comparing the features of foreign and domestic experience in teaching art therapy. The need for changes in the approach to popularizing the use of art-therapeutic techniques in an inclusive space is emphasized. Ways of popularization of fairy tale therapy are proposed, in particular, the necessity of including the study of this art technique in the professional development programs of special education teachers is mentioned, and the desirability of conducting classes from the study of this technique for teachers and their assistants in the framework of methodological seminars is noted.

Key words: *inclusive space, inclusive education, art-therapeutic techniques, fairy tale therapy, special education teachers.*